

Barkóczy Janka – Margitházi Beja

A legkényesebb mozgóképes formátum Interjú Zsámboki Miklóssal és Darius Krolikowski- val, a Blinken OSA Archivum munkatársaival

Mit kell tudni az analóg videóról egy archivátor szempontjából? Milyen videóformátumokkal lehet találkozni egy archívumban?

KD: Az analóg videó a legkényesebb médiumnak nevezhető a mozgóképes anyag megőrzése szempontjából. A hordozó (mágnesszalag) sérülékenyebb, és élethosszát tekintve biztosan rövidebb idővel kell számolnunk, mint a hagyományos film esetében. Amikor az archívumok a 2000-es évek közepétől elkezdtek foglalkozni videóanyagaik megőrzésével, még nagyjából harminc évre saccolták a videószalagok élettartalmát.¹ Azóta a megfelelő körülmények között tartott szalagok élettartama, gyártótól függően, szerencsére meghaladta ezt a kort, bár sokkal több évtizeddel valószínűleg már nem fogja. Ha nem a penész, akkor az egy rétegeként használt ragasztóanyag előregedése, elszáradása fogja lejátszhatatlanná tenni ezeket az anyagokat.

Maguk a szalagok sajnos csak az egyik részét jelentik annak a kihívásnak, amivel az audiovizuális archivisták szembesülnek a mágnesszalag-alapú mozgókép megőrzésével kapcsolatban. A jelenlegi módszerek az anyagok analógból digitálissá migrálása során az előregedett, közel huszonöt éve nem gyártott lejátszókat használják fel. Ezen idejétmúlt gépek működése és karbantartása egyre nehezebbé válik, és olyan lejátszófelhalmozási versenyt eredményezett már most az archívumok között, ami a digitalizálást későn kezdőket bünteti.

Ha a hordozó sérülékenysége és a lejátszók szűkös fellelhetősége nem lenne elég, a rendszerek, formátumok és szabványok sokasága tovább nehezíti az anyagok megővását. Az első, szélesebb körben elterjedt, forgófejes videólejátszók (1956) megalkotása után nagyjából tízévente teljesen megváltozott a videotechnológia és vele a szalagok specifikációi is. Tehát ha egy archívum videógyűjteményei több országból, korszakból és felhasználási területről származnak, akkor az archívumnak akár több mint tíz, teljesen különböző és egymással nem kompatibilis lejátszót kell beszereznie és karbantartania. Ez nemcsak anyagilag megterhelő, de a gépek fenntartása vagy használata is sok esetben speciális tudást igényel. A francia Nemzeti Audiovizuális Intézet (INA – Institut national de l’audiovisuel) például 2020-ban harminchat európai műsorszolgáltató, archívum és egyetem megkérdezésével felmérést végzett arról, hogy kik rendelkeznek 1 colos (1 inch type B vagy C) videószalagokkal, és kiknek van megfelelő eszköze és tudása a digitalizáláshoz.² A megkérdezettek nyolcvanhat százaléka tartotta szükségesnek, hogy legalább két technikus szerezzen megfelelő szakmai képzettséget az eszközök használatához.

Az 1 colos videószalagok mennyisége nem éri el az egy tucatot a Blinken OSA Archívumban,³ de feltételezem, hogy az MTVA még rendelkezik sok, ilyen formátumon őrzött és lassan az enyésztetté váló anyaggal. Sajnos a felmérésben egy magyar intézet sem vett részt, ezért nem tudjuk, hogy milyen mennyiségről lehet szó.

1 Edmondson, Ray: *Audiovisual Archiving: Philosophy and Principles*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – UNESCO, 2016. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000243973> (utolsó letöltés: 2023. 10. 31.)

2 *Obsolete videotapes in Europe: a survey to map means & training needs*. INA – Institut national de l’audiovisuel, 2020. <https://www.ina-expert.com/en/news/obsolete-videotapes-in-europe-a-survey-to-map-means-training-needs> (utolsó letöltés: 2023. 10. 31.)

3 Az intézmény hivatalos nevében (Blinken OSA Archivum) az archívum szó latin változata szerepel, ezt az írásmódot követve használjuk mi is itt a rövid i-vel írott formát. [A szerk.]

A Blinken OSA Archivum raktára
(fotó: Végel Dániel)

Általánosságban nem lehet megmondani, hogy például az európai archívumokban milyen formátumokkal lehet leginkább találkozni, az Archivum esete pedig annyiban különleges, hogy mi nagy mennyiségű, főként amerikai videóanyaggal is rendelkezünk a közel-keleti, jugoszláv vagy orosz monitoring anyagaink mellett. Ez azt eredményezte, hogy ha a natív formátumában és a lehető legjobb minőségben szeretnénk digitalizálni anyagainkat, akkor minden formátumhoz legalább egy NTSC, egy PAL és egy SECAM standardot használó lejátszóra van szükségünk.⁴

SECAM-sanyagainkat jelenleg PAL standardot használó lejátszókon játsszuk le, amit az analóg jelet feldolgozó Time Base Corrector/ProcAmp jelerősítő és szinkronizáló eszközünk konvertál PAL standardra. A gyűjteményi területtől függően még előfordulhat más archívumokban többek között 2 inches szalag, BetaMax, Video2000 vagy akár LaserDisc is. Akit jobban érdekel az audiovizuális anyagok megőrzésének gyakorlati oldala, annak ajánlani tudom az IASA (The International Association of Sound

and Audiovisual Archives) technikai útmutatóját, amely hosszabb olvasmány, de szinte mindenre kitér ezzel kapcsolatban.⁵

Hol a helye az analóg videónak a Blinken OSA Archivum gyűjteményében? Mekkora hányadát teszi ki az ilyen típusú anyag a gyűjteménynek, és melyek a legfontosabb tematikus egységek?

ZsM: A Blinken OSA Archivum egy olyan történelmi levéltár, amely a hidegháború időszakával és általában emberi jogi visszaélésekkel kapcsolatban őriz különböző forrásból származó gyűjteményeket. Ebből a gyűjtőkörből következik, hogy sokat foglalkozunk analóg mozgóképes dokumentumokkal. Egyrészt a 20. század végére már a televízió lett a legnépszerűbb információforrás, így a domináns narratívák (állami propagandák) rekonstruálásához nélkülözhetetlenek a televíziós híradók, másrészt pedig az 1980-as években megletek, majd széles körben gyorsan

4 A Blinken OSA Archivumban mennyiség szerint rendezve a következő analóg videóformátumok és standardok találhatóak meg: PAL VHS (5700 kazetta); NTSC BetaSP (1800 kazetta); PAL BetaSP (1400 kazetta); NTSC VHS (330 kazetta); PAL SVHS (180 kazetta); VHS-C (5 kazetta); U-matic + HiBand + SP (150 kazetta); 1 col (10 szalag); Hi8 (15 kazetta).

5 IASA-TC 06 *Guidelines for the Preservation of Video Recordings*. <https://www.iasa-web.org/tc06/guidelines-preservation-video-recordings> (utolsó letöltés: 2023. 10. 31.)

terjedtek a kézi kamerák,⁶ amelyek használói direkt vagy közvetve, de történelmi eseményeket örökítettek meg, tulajdonképpen az előbbi, hivatalos emlékezet alternatíváját kínálva. A müncheni Szabad Európa Rádió/Szabadság Rádió⁷ Kutatóintézete (amelynek nálunk őrzött archívuma képezi a Blinken OSA Archivum alapját) például már 1985-től kezdve rögzített, „monitorozott” szovjet, majd orosz televíziós híradókat, illetve politikai, kulturális és katonai műsorokat. Ez a körülbelül ezeröttszáz órányi felvétel az elmúlt egy évben fontos forrásnak bizonyult akár Ukrajna 1989–1991 közötti függetlenné válásának utcai története,⁸ akár az utolsó szovjet vezető, Mihail Gorbacsov atomleszerelési törekvéseinek⁹ a szempontjából. Az 1989-es magyar rendszerváltásnak pedig elsődleges forrása lett a Fekete Doboz Alapítvány videóarchívuma, amely egyaránt tartalmazza a Magyar Televízió 1989-ben sugárzott híradóit és politikai műsorait, valamint mintegy háromezer órányi vágatlan kézi kamerás felvételt.

Mi a Fekete Doboz gyűjtemény jelentősége, és miből áll ez az anyag?

ZsM: Nehéz alábecsülni a Fekete Doboz Alapítvány tevékenységét: 1988-tól kezdve voltak jelen a rendszerváltás különböző nyilvános és zártkörű fórumain, marginális és tömeges utcai rendezvényein. Ennek sejtetően volt korabeli hatása is, hiszen olyan tüntetések kaptak így va-

lamivel nagyobb nyilvánosságot, amelyeket a monopolhelyzetben lévő állami média szándékosan ignorált; ma viszont felvételeik sok esetben egyedülálló dokumentációt képeznek. Például szinte a kezdetektől ott voltak, az Ellenzéki, majd a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalásokon, és közel maradéktalanul rögzítették azokat. A tárgyalások szó szerinti átiratát tíz évvel később közreadó, *A rendszerváltás forgatókönyve*¹⁰ című, nyolckötetes forráskiadvány történész-szerkesztői szerint ezek a videók nélkülözhetetlen szerepet játszottak a megszólalók és az elhangzottak (vagy épp a nonverbális kommunikáció) hiteles rekonstrukciójában.¹¹ A dokumentumgyűjtemést Majtényi László adatvédelmi biztos 1997-ben „az ezredvégi magyar történelem legfontosabb iratai” közé sorolta,¹² ennek fényében is érdekes a felvételek hozzáférhetőségének története.¹³ Több kudarcos kísérlet is volt különböző szerkesztett változatok nyilvános bemutatására, illetve a Fekete Doboz 1991-ben körülbelül százötven órányi felvétel másolatát adta át az Országos Széchényi Könyvtárnak, ahol azonban eleinte zárt anyagnak nyilvánították. Mindennek az volt az oka, hogy a zárt üléseken készült felvételek bemutatathatóságához, illetve kutathatóságához nem minden megörökített szereplő járult hozzá (köztük a nemrég elhunyt Sólyom László sem). Majtényi 1997-ben felkérésre megvizsgálta, hogy az anyag közérdekű adatnak minősül-e: adatvédelmi biztosként ő arra a véleményre jutott, hogy igen, és azt javasolta, hogy a Magyar Országos Levéltár tegye kutathatóvá. Ez technikailag meg is valósult, de az MNL-ben

6 Elbert Márta: *Kiskamerás történetek: közügyek és magánügyek*. Budapest: Gabbiano Print, 2018.

7 A Szabad Európa Rádió (1949-től) és testvérszervezete, a Szabadság Rádió (1951-től) két év különbséggel jött létre, és külön is sugározta műsorait 1976-ig, amikor a két szervezet egyesült. [A szerk.]

8 Felcher, Anastasia: „Hirtelen átmenet”: a szuverén Ukrajna képei. <https://osaarchivum.444.hu/2022/05/07/hirtelen-atmenet-a-szuveren-ukrajna-kepei> (utolsó letöltés: 2023. 11. 08.)

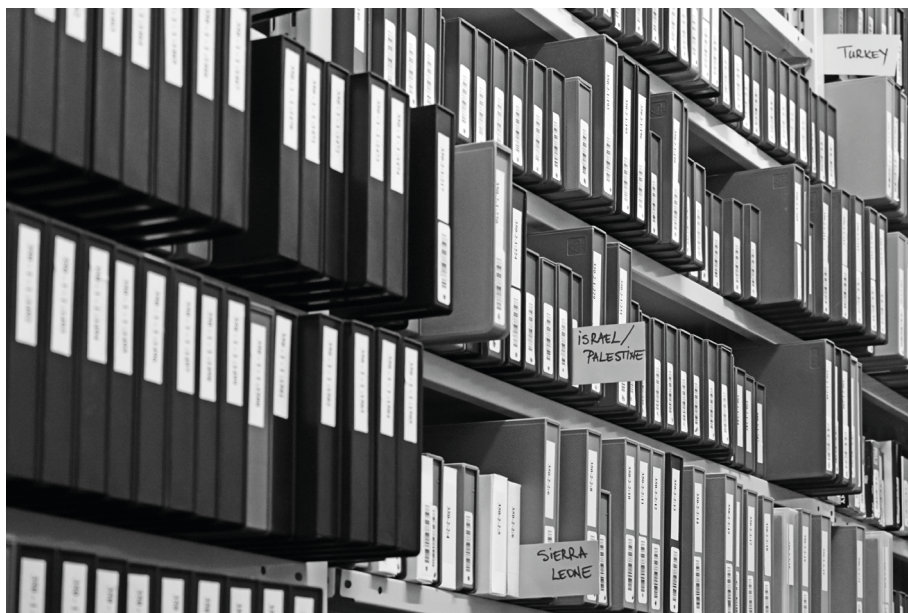
9 Felcher, Anastasia: „A fegyverek és erőszak nélküli világ felé” – egy éve halt meg Mihail Gorbacsov <https://osaarchivum.444.hu/2023/08/30/a-fegyverek-es-eroszak-nelkuli-vilag-fele-egy-eve-halt-meg-mihail-gorbacsov> (utolsó letöltés: 2023. 11. 08.)

10 Bozóki András – Elbert Márta – Kalmár Melinda – Révész Béla – Ripp Erzsébet – Ripp Zoltán (eds.): *A rendszerváltás forgatókönyve. Kerekasztal tárgyalások 1989 ben*. 1–8. kötet. Budapest: Magvető Kiadó, 1999–2000.

11 Ripp Zoltán: „Rendszerváltó forráskiadás”. Egy dokumentumkötet-sorozat módszertani tanulságai. *Múltunk* (2000) no. 3. pp. 142–164.

12 Dr. Majtényi László: Az Ellenzéki Kerekasztal tanácskozásain készült videófelvételek nyilvánosságáról szóló adatvédelmi biztos ajánlás, 1997. https://web.archive.org/web/20071010024101/http://www.mkogy.hu/adatved_biztos/1997/466a1996.htm (utolsó letöltés: 2023. 11. 07.)

13 Felvételek az Ellenzéki Kerekasztal-tárgyalásokról. Fekete Doboz (videó-folyóirat), Wikipédia. [https://hu.wikipedia.org/wiki/Fekete_Doboz_\(videó-folyóirat\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Fekete_Doboz_(videó-folyóirat)) (utolsó letöltés: 2023. 11. 07.)

**VHS-raktár a Blinken
OSA Archivumban
(fotó: Zsámboki Miklós)**

a felvételek CD-másolatai máig csak megfelelő támogatói nyilatkozat ellenében és kizárólag az olvasóteremben férhetők hozzá, a kutatást pedig nem segíti tartalmi összefoglaló. Ezzel szemben a Blinken OSA Archivumban a teljes vágatlan anyag egyszerű és ingyenes regisztráció után tekinthető meg (digitalizálva, tehát akár online), a sorozatról részletes kutatói segédletet készítettünk,¹⁴ valamint az Elbert Márta, a Fekete Doboz társalapítója által szerkesztett ötórás vágott változatot feltöltöttük YouTube-csatornánkra.¹⁵

A rendszerváltás nyilvános eseményeivel kapcsolatban pedig azt talán nem is kell magyarázni, hogy mi az értéke az 1988-89-es tüntetések vágatlan felvételeinek: megőrkítik nemcsak az elhangzott beszédeket, de a résztvevőket, a transzparenszeket és a skandált jelszavakat, a vonulások útvonalait, továbbá rövid interjúkat, sőt a spontán párbeszédeket is. Amik a mából nézve rendkívülinek tűnnek, azok a közmegegyezésesen a rendszerváltásnak tekintett

időszakot követő, 1990-es évek nem ritkuló számú tüntetéseinek felvételei, legyen szó kilakoltatásokról, Bős-Nagymarosról vagy az abortusztvény szigorításáról.¹⁶

Milyen megoldások léteznek, és milyen megoldásokat alkalmaz a Blinken OSA Archivum a digitalizációra és a hosszú távú megőrzésre?

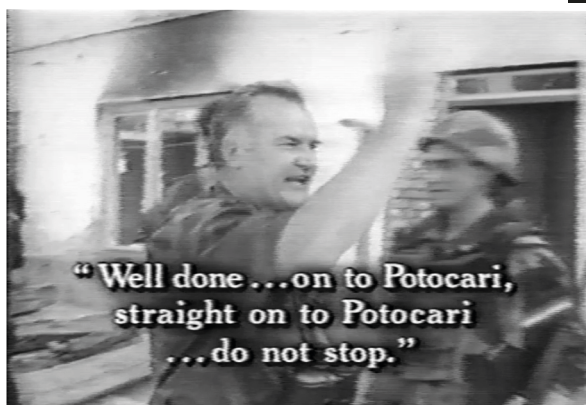
KD: Jelenleg a folytonos migráció az általánosan elfogadott módszer. Mivel a mágnesszalagok élettartama a végehez közeledik, azok az analóg anyagok kerülnek migrálásra digitális formátumba, amelyek érdemesek rá. Sajnos azért csak az arra érdemes anyagok, mert a nagyobb archívumok esetében egyszerűen több az analóg anyag, mint amit a lejátszók képesek lennének lejátszani a saját élettartalmuk során.

Azoknál az anyagoknál, amelyeket kiválasztanak hosszú távú megőrzésre, általában egy úgynevezett „Capture

14 HU OSA 305-0-5 A Fekete Doboz Alapítvány iratai, Felvételek az Ellenzéki Kerekasztal-tárgyalásokról. <https://catalog.osaarchivum.org/catalog/jwZBMgLG#findingaids> (utolsó letöltés: 2023. 11. 07.)

15 [GYŰJTEMÉNY] Az Ellenzéki Kerekasztal (1989). Fekete Doboz, YouTube. <https://www.youtube.com/playlist?list=PLW-16VxGg82nWYsRbT49Tt0wEblue8IMyh> (utolsó letöltés: 2023. 11. 07.)

16 HU OSA 305-0-3 A Fekete Doboz Alapítvány iratai, A Fekete Doboz Alapítvány nyers, vágatlan videófelvételei. <https://catalog.osaarchivum.org/catalog/j5LN7vap#findingaids> (utolsó letöltés: 2023. 11. 07.)

**Ratko Mladić Potocari felé irányítja katonáit.
Részlet Zoran Petrović-Piročanac eredeti felvételeiből
(Blinken OSA Archivum, Filmtár)**

Card” segítségével az analóg jel az analóg lejátszóból digitális jelfolyammá változik, amelyet egy számítógép már könnyen kódol valamilyen digitális formátumba. Ez a folyamat, leegyszerűsítve, jelenleg minden archívumban nagyjából megegyező. A digitális megőrzés következő lépéseit az archívum saját szabályrendszere határozza meg. Sokan, köztük olyan intézmények is, mint a Library of Congress, az Open Archival Information System (OAIS) modelljét használják a digitális megőrzés során.

A Blinken OSA Archivum is követi ezt a modellt. Miután ellenőriztük az analóg anyag állapotát, elkezdjük a digitalizációt, melynek során elkészítjük a megőrzési mesteranyag (preservation master) másolatát, amely egy digitális fájl (AVI-konténer és FFV1-kodek). Ezt a másolatot további minőségellenőrzés után az IT-részleg kezeli, ahol automatikusan generálják az Archival Information Package (AIP)-eket. Az AIP-k tartalmazzák a mestermásolatot, a magas minőségű nézőkópiát, valamint a leíró és technikai metaadatokat és természetesen a különböző ellenőrző összegeket (checksums) tartalmazó fájlokat, amelyek azért felelnek, hogy a fájlok nem sérültek, és nem változtak az AIP-k létrehozása óta. A Blinken OSA Archivum szabadon hozzáférhetővé teszi gyűjteményein túl fejlesztéseinek dokumentációját is, ezért erről bővebb és mélyebb információ megtalálható az Archivum Github-oldalán.¹⁷

A digitális prezervációs folyamat némiképp ironikus mozzanata, hogy a legyártott AIP-eket végül egy LTO nevű, nagy tárcapacitású szalagra írják ki, amely gyakorlatilag

egy mágnesszalag. Tehát egy analóg mágnesszalagról elindulva végül megérkezünk egy digitális mágnesszalagra. Az adatok biztonsága érdekében két másolatot készítenek ezekből a kazettákból, amelyeket földrajzilag eltérő és temperált helyeken tárolnak. Jelenleg ezeknek az LTO-szalagoknak körülbelül harminc év élettartamot jósolnak, hasonlóan a videószalagokhoz. Tehát már most látszik, hogy tíz-tizenöt év múlva újabb adatmigráció vár ránk.

Mit jelent az „autentikus reprodukció” ebben az esetben? Milyen előnyei vannak, és mely szempontból kell kritikusan kezelni?

KD: A fent leírt módszer esetében akkor lehet minél jobban megközelíteni a digitális kópia autentikusságát, ha minél több metaadattal tudjuk ellátni. Ebben az esetben leginkább az analóg anyag minél pontosabb körülírására gondolok, például a szalag gyártmánya, kora, a lejátszó típusa, annak kora, beállításai és így tovább. Ezek az adatok mind beszédesek, és egy olyan archívum esetében, ahol az anyagok bizonyító erejűek is lehetnek, fontos, hogy a lehető legtöbb és legpontosabb információval lássuk el a digitális másolatokat.

Bár nem az ENSZ Nemzetközi Törvényszékének az archívuma vagyunk, gyűjteményeinkben így is rengeteg anyag van a különböző emberi jogi abúzusokról, mint például a volt jugoszláv háború alatti népiirtások és az azt követő bizonyítékgyűjtések. Ezeknél az anyagoknál igazán fontos, hogy miként látjuk és értelmezzük a

lejátszó által vetített képet, mivel a videó esetében mi csak a szalagnak a lejátszó által létrehozott „interpretációját” láthatjuk, hiszen emberi szemmel közvetlenül nem ellenőrizhető az arra rögzített jel. Pontosán nem tudhatjuk például azt, hogy az exhumálás során előkerült pulóver kék vagy magenta színű, de sajnos azt sem, hogy a szalagon az analóg jel valójában kék vagy magenta színt hordoz-e, mivel csak a lejátszónkra hagyatkozhatunk. Ebből a szempontból a videó sokkal problémásabb, mint a hagyományos film, amihez elég egy fényforrás, és már emberi szemmel dekódolhatjuk a látottakat.

Az autentikus reprodukcióhoz csak abban az esetben kerülhetnénk a legközelebb az analóg videó esetében, ha a szalagok valamilyen módon szkennelve lennének, és a nyers jel lenne digitalizálva, majd a kép digitálisan újraalkotva aszerint a beállítás szerint, ahogy a kamera annak idején interpretálta a valóságot. Az így kapott fájl sem lenne tökéletesen autentikus digitális reprodukció, de egy analóg eszköz interpretációjával legalább közelebb kerülnénk a valósághűséghez.

Mi a Blinken OSA Archivum szerepe magyarországi emlékezhelyként? Milyen szempontok szerint zajlik a gyűjtemény feldolgozása és bemutatása?

ZsM: A Darius által említett emberi jogi gyűjteményekkel kapcsolatban, bár nem magyarországi, de egészen konkrét szerepe van az Archivumnak. Több olyan gyűjtemé-

nyünk is van, amelyek emberi jogi visszaélésekkel, akár népirtásokkal kapcsolatos mozgóképes bizonyítékokat tartalmaznak (kézi kamerás videókat és televíziómonitoringot egyaránt). Megőrzésük további célokat is szolgál azon túl, hogy múltbeli eseményekre vonatkozó bizonyítékokról van szó. Ezeknek az emlékeknek a megőrzésétől és bemutatásától azt reméli a szakma, hogy azzal, hogy emlékeztetnek ezeknek az atrocitásoknak a megtörténte, segíthetnek megelőzni azok megismétlődését.¹⁸ Másrészt pedig „az emberi fájdalom dokumentumai”¹⁹ támaszt nyújthatnak az áldozatoknak és hozzátartozóiknak a feldolgozásban, a gyógyulásban. Mindezek érdekében kapcsolatban vagyunk például a Srebrenica Emlékközponttal és annak levéltárával²⁰ vagy a szarajevói War Childhood Museummal,²¹ amely nem mellesleg 2020-ban megnyitotta első külföldi irodáját Ukrajnában. Sajnos az Ukrajna elleni orosz háború 2022. februári eszkalációja óta nagy valószínűséggel elkövetett háborús bűnök²² rámutattak egy további értékre, amely ezekben a gyűjteményekben közvetve megtalálható: ez az a módszertani tudás,²³ amelyre az emberi jogi jogsértésekről szóló levéltári bizonyítékokkal való munka során lesz szükség.²⁴

Magyarországon az Archivum szerepét a gyűjteményünk mellett meghatározza a környezetünk is. Mint említettem, a hidegháborús gyűjtemény alapja a Szabad Európa Rádió/Szabadság Rádió Kutatóintézetének archívuma: ez tulajdonképpen a két müncheni rádió műkö-

18 Guarantees of Non-Recurrence (OHCHR and Transitional Justice). <https://www.ohchr.org/en/transitional-justice/guarantees-non-recurrence> (utolsó elérés: 2023. 11. 08.)

19 Szilágyi, Csaba: Re-archiving Mass Atrocity Records by Involving Affected Communities in Postwar Bosnia and Herzegovina. In: Ristovska, Sandra – Price, Monroe (eds.): *Visual Imagery and Human Rights Practice*. Palgrave MacMillan, 2019. pp. 131–152.

20 Ma megnyílt a Srebrenica Emlékközpont Levéltára. A Blinken OSA Archivum közleménye, 2021. <https://www.osaarchivum.org/hu/press-room/announcements/ma-megnyilta-srebrenica-emlekkozpont-leveltara> (utolsó letöltés: 2023. 11. 07.)

21 Szarajevói gyerekek leveleit adta vissza Boszniának a Blinken OSA. A Blinken OSA Archivum közleménye, 2019. <https://www.osaarchivum.org/hu/press-room/announcements/szarajevoi-gyerekek-leveleit-adta-vissza-boszniának-a-blinken-osa> (utolsó letöltés: 2023. 11. 07.)

22 We Stand with Ukraine. A Blinken OSA Archivum közleménye, 2022. <https://www.osaarchivum.org/hu/press-room/announcements/we-stand-with-ukraine> (utolsó letöltés: 2023. 11. 07.)

23 Szilágyi, Csaba – Jovčevski, Perica: Critical Re-Archiving for Social Justice and Inclusive Memories of the Yugoslav Wars. In: Trajanovski, Naum – Georgieva, Lidija (eds.): *Conflicting Remembrance: The Memory of the Macedonian 2001 in Context*. Skopje: Friedrich Ebert Stiftung, 2023. pp. 148–167.

24 Szilágyi Csaba: Kamera által, egyre világosabban. <https://osaarchivum.444.hu/2021/01/18/kamera-atal-egyre-vilagosabban> (utolsó letöltés: 2023. 11. 07.)

désének²⁵ a mellékterméke, a Kutatóintézet állította elő és archiválta a műsorkészítéshez használt információt. Ebbe beletartozott nemcsak a nem hivatalos információ, majd az 1970-es évektől kezdve a második nyilvánosság, de a keleti blokk országainak propagandája is, tehát az, hogy a hatalom mit állított a kortárs fejleményekkel kapcsolatban, és hogy ez alapján sejthetően milyen információ állt a lakosság rendelkezésére. És itt jön képbe az Archivum környezete: ma az állami szintű történelmi revizionizmus következtében gyakran egyfajta ellenarchívumi szerepbe kerülünk, ami persze annyiban nem pontos elnevezés, hogy sem a Blinken OSA Archivum, sem az itt őrzött források nem „mozdultak el”. Nálunk azonban megismerhetőek egyrészt azok a történelmi tények, amelyeknek az átírására törekszik a hivatalos magyar vagy épp orosz narratíva, másrészt pedig azok a propagandamódszerek, amelyeket ugyanezek esetenként eszközül használnak. Az pedig, hogy ezek a dokumentumok mindeközben saját rendeltetési helyükön nem, de legalábbis rendkívül nehezen hozzáférhetőek, mintha a hidegháborús logikát reprodukálná. Arra gondolok – egy, a Fekete Dobozétól eltérő példát használva –, hogy a vasfüggönnyel kettéválasztott hidegháborús világban a müncheni Szabad Európa Rádió az információgyűjtés részeként szó szerinti átiratokat készített a keleti blokk állami rádiói, köztük a Magyar Rádió politikai műsorairól is; ma ezek az átiratok a Blinken OSA Archivumban szabadon hozzáférhetőek, az MTVA-ban viszont – a tapasztalat azt mutatja, hogy – gyakorlatilag nem.²⁶ Valószínűleg az így kialakult ellenarchívumi státuszunknak is köszönhető, hogy egyre gyakrabban nálunk helyezik el archívumaikat az 1990-es évek alternatív médiakezdeményezései (pl. a *Drót* hírműsor vagy a GömbTV), de az elhivatott gyűjtők is (pl. a Privát Fotó és Film Alapítvány által megmentett magyar amatőrfilmek és

családi fotók, vagy a Gadányi György által megmentett szovjet propagandafilmekek).

Használják-e a Blinken OSA Archivum anyagát kortárs filmalkotók inspirációként? Ha igen, milyen példák vannak erre?

ZsM: Két példa jut eszembe. Viszonylag kalandos úton jutottak el hozzánk²⁷ az egykori BM Filmstúdió oktatófilmjei, azok a filmek, amelyeket a belügyi állomány (a közlekedési rendőröktől kezdve a határőrökön át az állambiztonságig) képzése során használtak. Profi stábbal felvett, megrendezett jeleneteket kell elképzelni, ahogy esetenként közismert színészekkel eljátszák például, hogy nyilvános helyen, mondjuk egy kávézóban hogyan kell a célszemélyt megfigyelni, róla fotókat készíteni; vagy milyen formációk alkalmazhatók tömegoszlatás során; de van olyan videó is, amely a szakszerű bepoloskázás technikai részleteiben mélyed el. Pár éve futott a mozikban a *Drakulics elvtárs* (2019) című film, ebben a szocialista állambiztonságnak egy vámpírral akad dolga. A film rendezője, Bodzsár Márk alaposan áttanulmányozta nálunk ezeket a filmeket, és bár vámpírokat tudtommal nem talált, az oktatási anyagokból egész jeleneteket újraforgatott Nagy Ervinékkel, ami így belegondolva egész érdekes mediális helyzet, egy megrendezett jelenet újrajátszása fiktív keretek között.²⁸ Határterület, de az Örkény Színház 2022-ben mutatta be *A nemzet özvegye* című darabot Nagy Imre és mártírtársai exhumálásáról és újratemetéséről. Az 1989-ben lezajlott fájdalmas-katartikus folyamatról a már sokat emlegetett Fekete Doboz készített sok órányi felvételt, amit pár éve nyilvános vetítésen be is mutattuk. Ezt a rendező Kelemen Kristóf úgy emelte be a színdarabba, hogy a színpadon szinte végig jelen van egy kétfajú forgatócsoport, az általuk rögzített valóságse-

25 Bischof, Anna – Jürgens, Zuzana (eds.): *Voices of Freedom – Western interference? 60 years of Radio Free Europe*. Göttingen–Bristol: Vandenhoeck & Ruprecht, 2015.

26 Hompola Krisztina: Páratlan dokumentumokat zár el az MTVA a nyilvánosság elől, amióta elköltöztették a Magyar Rádiót. *Népszava*, 2022. 11. 26. https://nepszava.hu/3176888_magyar-radio-koltozes-mtva-archivum (utolsó letöltés: 2023. 11. 07.)

27 Strausz, László: From Affect to Instrument: Interpellation and Governmentality in the BM Filmstúdió Collection. *Studies in Eastern European Cinema* 11 (2020) no. 2. pp. 157–172.

28 Ugyancsak ebből a gyűjteményből inspirálódott korábban Papp Gábor Zsigmond: *Az ügynök élete* (2004) filmje is. Lásd: Vincze Teréz: Nostalgia and archival footage in contemporary Hungarian documentary – Gábor Zsigmond Papp: *The Life of an Agent*. *IMAGES* 15 (2014) no. 24. pp. 19–26. [A szerk.]

A Skorpiók nevű szerb, paramilitáris egység tagjai srebrenicai civil menekülteket kísérik a kivégzőhelyre. Részlet Lazar Stojanović *The Scorpions, A Home Movie* című dokumentumfilmjéből (Blinken OSA Archivum, Filmtár)

letet pedig projektoron követheti a közönség, ami persze több kérdést is felvet hitelességről, illetve szerzőiségről.²⁹

Milyen felkészültséggel érkezzen, hogyan induljon el az, aki kutatni szeretne az archívumban tudományos célból vagy akár egy kreatív projekt munkatársaként?

ZsM: A Blinken OSA Archivumban ingyenes helyszíni vagy online regisztrációt követően lehet kutatni, nem kérünk ajánlólevelet, speciális végzettséget vagy egyebet. A katalógus és az annak részét képező kutatási segédletek, tételes tartalmi leírások online elérhetőek, szövegesen is kereshetőek. Törekszünk a szabad hozzáférésre, ebből a szempontból három kategóriát különböztetünk meg: vannak a csak a kutatóteremben hozzáférhető (még nem digitalizált) dokumentumok, ezeket időpontfoglalás után kaphatja kézhez a kutató az Arany János utcában. Egyes, már digitalizált anyagokhoz biztosítunk távhozzáférést is, ennek feltétele az előbb említett egyszerű regisztráció. Harmadrészt pedig vannak az akár regisztráció nélkül is, online hozzáférhető dokumentumok, ezek részben integrálva vannak a katalógusba, részben pedig a honlapon böngészhetőek, mint az úgynevezett tematikus gyűjtemények. Az online hozzáférhető állomány persze folyamatosan bővül egyrészt az intézmény digitalizációs stratégiája mentén, másrészt mert az előbbitől függetlenül, kutatói kérésre is digitalizálunk dokumentumokat. A legjobb persze a beszédes elnevezésű kutatószolgálathoz fordulni akár e-mailben,³⁰ akár személyesen.

Janka Barkóczy – Beja Margitházi

The most delicate moving image format
Interview with Miklós Zsámboki and Dariusz Krolkowski,
staff members of the Blinken OSA Archivum

In this interview, Miklós Zsámboki and Dariusz Krolkowski, employees of the Blinken OSA Archivum, present the challenges of different video formats and the archival work implicated by them. The specialists draw attention to the fact that the concept of moving image can be interpreted broadly in the archival environment, and that the matter of preservation (in this case that of the VHS format) requires thorough expertise, and in some cases a technically specialized knowledge. We also learn about the special collections of the Blinken OSA Archivum (e.g. Free Europe Radio, "Black Box" collection), as well as their role in broader social and creative aspects. The staff members also talk about the fact that a large part of the collection is also accessible online in accordance with the institution's digitization strategy, at the same time, they also digitize documents at the request of researchers.

²⁹ Deres Kornélia: *Besűgő Rómeó, meglékel Yoric: Dokumentumszínház, újrajátszás és az archívumok felnyitása*. Pécs: Kronosz Kiadó, 2022.
³⁰ info@osaarchivum.org